

ว่าด้วยบันทึกทางวิชาการ

โดยเหตุที่หนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนนี้ เดิมได้ทำเป็น ๕ เล่มจบ ในการจัดทำแต่ละเล่มมีปัญหาอะไรที่ควรบันทึกเป็นข้อสังเกตทางวิชาการบ้าง ก็ได้กล่าวไว้ในคำนำบ้าง ในบันทึกบ้าง ประจำเล่มนั้น ๆ บ้าง บัดนี้เมื่อนำมาพิมพ์รวมเป็นเล่มเดียวจบ จึงจำเป็นต้องนำคำนำบ้าง บันทึกทางวิชาการบ้าง ประจำแต่ละเล่ม มาดัดแปลงรวมเป็นบันทึกทางวิชาการแล้วชี้แจงว่า ข้อความที่บันทึกไว้นั้นอยู่ในหน้าที่เท่าไร บางเรื่องก็เพิ่มเติมขึ้นในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ (๒๕๒๒)^๑ เพื่อเป็นหลักฐานทางกาลเวลาได้ไว้วันเดือนปีของบันทึกกำกับไว้ด้วย ข้อความที่บันทึก มิได้เรียงตามลำดับวันเดือนปีที่บันทึก แต่เรียงตามลำดับที่เคยบันทึกในแต่ละเล่ม ซึ่งเคยแยกไว้เดิม หรือเริ่มจากเล่ม ๒ ของเดิมเป็นต้นไป ส่วนคำนำและคำชี้แจงประจำเล่ม ๑ เดิม จะนำลงเป็นคำนำและคำชี้แจงเดิม

ความจริงมีเรื่องที่น่าบันทึกไว้มากมายนับเป็นร้อย แต่ความต้องการที่แท้จริงของการจัดทำหนังสือเรื่องนี้ มิใช่มุ่งไปที่บันทึก หากมุ่งหนักไปในการให้ท่านผู้อ่านได้รู้เรื่องย่อแห่งพระไตรปิฎก ในสาระสำคัญเป็นประมาณ จึงจัดภาค ๕ ไว้เพียงเล็กน้อย ถ้ามีโอกาสจะทำบันทึกให้มาก อาจจะจัดพิมพ์เป็นอีกเล่มหนึ่งต่างหากในกาลต่อไป

ฉบับที่ ๑

๑.๑ ลักษณะแห่งหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนนี้ เท่ากับเป็นพระไตรปิฎกฉบับสาระสำคัญหรือย่อความจากฉบับพิสดารในภาษาบาลีให้เหลือเพียง ๑ ใน ๑๐ โดยตัดสำนวนที่ซ้ำและไม่จำเป็นออก คงไว้แต่หลักธรรมหรือข้อความที่ประชาชนทั่วไปพอจดจำไว้สอนใจ หรือทำความเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ในสาระสำคัญ

๑.๒. การอ่านพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน เปรียบเหมือนการสำรวจภูมิประเทศ โดยดูจากแผนที่ และดูจากการขึ้นสู่ที่สูง เช่น ยอดดึก ยอดเขา หรือยอดไม้ หรือขึ้นเครื่องบินสำรวจ แม้รายละเอียดจะได้น้อยกว่า แต่สาระสำคัญจะได้มาก เพราะมีผู้ทำแผนที่ หรือย่อสาระสำคัญไว้ให้เสร็จแล้ว ไม่ต้องเสียเวลาเก็บสาระสำคัญเอง เว้นแต่ผู้ใดประสงค์จะค้นคว้าในรายละเอียดด้วยตนเอง ก็อาจจะหาฉบับแปลพิสดารหรือฉบับภาษาบาลีมาอ่าน ซึ่งย่อมดีกว่าการอ่านฉบับย่อโดยแท้ แต่ประชาชนส่วนมากย่อมไม่มีเวลาพอที่จะค้นคว้าในรายละเอียดด้วยตนเอง การมีฉบับย่อไว้อ่านเมื่อต้องการ จึงนับว่าจะอำนวยความสะดวก

๔ กรกฎาคม ๒๕๑๕

ฉบับที่ ๒

๒.๑ การที่ต้องมีการเทียบเคียงภาษาอังกฤษไว้ข้างนั้น เพื่อเปรียบเทียบว่าฝรั่งที่แปลพระไตรปิฎกนั้น เขามีความคิดเห็นอย่างไรในข้อความตอนนั้นตอนหนึ่ง ซึ่งมีปัญหาในการแปลและจับใจความ บางเรื่องเขาก็ค้นไว้ดีมาก เป็นการทุ่มแรงทุ่มเวลาที่ไม่ต้องค้นใหม่ บางเรื่องเขาก็เผลอใจจนไม่สามารถตามไปด้วยได้ บางเรื่องก็มาพาให้เราเห็นผิดตามไปด้วย ถึงต้องบันทึกแก้คำผิด แต่บางเรื่องเขาก็ผิดจริง ๆ และผิดอย่างสำคัญด้วย ในกรณีเช่นนี้ ก็จะได้ติดต่อกับสมาคมของเขา เพื่อให้แก้ไขในการพิมพ์ครั้งต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ความยุ่งยากในการแปลเรื่องทีล่องเลยมาถึง ๒๕๐๐ ปีเศษ ย่อมมีอยู่เสมอ บางศัพท์มองไม่เห็นภาพและเข้าใจไม่ได้เลยว่าเป็นอะไรกันแน่ ก็ต้องสอบสวนค้นคว้า แม้ในภาษาใกล้เคียง เช่น สันสกฤต ศัพท์เกี่ยวกับเครื่องใช้ เครื่องมือและขนบประเพณีนั้น บางครั้งต้องสอบหลายทาง การปรึกษา ค้นคว้าจากตำรา จึงเป็นสิ่งเลี่ยงไม่ได้ เพราะฉะนั้น บางครั้งจึงต้องบันทึกความคิดเห็นของชาวต่างประเทศลงไปด้วย

๒.๒ ในภาค ๓ ที่เลือกแปลข้อความบางตอนจากพระไตรปิฎกนั้น ได้พยายามนำมากล่าวไว้สลับกันคือ ง่าย ขนาดกลาง และยาก เรื่องง่ายคือที่พูดเกี่ยวกับเรื่องธรรมดา ให้แง่คิดที่ดีแก่ผู้อ่าน เรื่องขนาดกลางคือที่อธิบายธรรมะอันช่วยให้เกิดความเข้าใจดีขึ้น เช่น คำอธิบาย อริยสัจจ์ โดยเปรียบเทียบในหน้า ๑๖๙ หมายเลข ๑๗๗ ส่วนเรื่องยาก คือที่เป็นหลักวิชาจำเป็นต้องรู้ศัพท์ และความหมายของศัพท์ เช่น เวทนา ๑๐๘ ในหน้า ๑๘๘ หมายเลข ๒๑๑ และลำดับองค์ฌานในหน้า ๑๙๐ - ๑๙๕ หมายเลข ๒๑๓ เป็นต้น ถ้าจะแปลแต่เรื่องยากก็จะเป็นความหมายสำหรับประชาชนทั่วไป ถ้าจะเลือกแปลแต่เรื่องง่ายทั้งหมด โดยไม่กล่าวถึงเรื่องยากหรือหลักวิชามากกล่าวไว้เลย ก็จะไม่เป็นการจูงประชาชนให้มาสู่พระพุทธศาสนา หรือไม่เป็น การเลื่อนลำดับความรู้ความเข้าใจขึ้นบ้างเลย เพราะฉะนั้น จึงจัดเรื่องยากง่ายให้สลับกันไปขอให้เทียบความยากของแต่ละวิชา เช่น เรขาคณิต และพีชคณิต ซึ่งผู้เล่าเรียนเท่านั้นยอมเข้าใจ ถ้าไม่ได้เรียนก็ฟังไม่รู้เรื่อง แต่คนก็ไม่แบ่งกันว่าเหลือวิสัย เพราะมีความจำเป็นต้องเรียน เนื่องจากมีหลักสูตรบังคับ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเสียอีกในชั้นเริ่มแรกหรือสามัญ คนทั่วไปก็เข้าใจได้ดี แต่ในขั้นสูงขึ้นไปก็มีศัพท์ที่เข้าใจยาก หรือจำยากบ้าง ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา ถ้านึกว่าวิชาความรู้ทุกเรื่องก็ต้องมีง่ายยากขึ้นไปตามลำดับแล้ว ก็จะไม่มองดูความรู้ทางศาสนาเป็นเรื่องหน้าตกใจ หรือน่ากลัวในเรื่องความยาก จนเกินไป

๒.๓ ผู้สนใจในวิชาสังคัมภีทยา มนุษยวิทยา โบราณคดี และประวัติศาสตร์ จะได้รับประโยชน์จากพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน ว่าด้วยพระวินัย จากหน้า ๒๑๕ - ๔๐๒ มาก เช่น ความรู้เรื่องเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ การแต่งกาย การใช้เรือนไฟอบกาย และเรื่องราวอื่น ๆ ของประชาชน และพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเมื่อ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว

๒.๔ พระไตรปิฎกเล่ม ๔ ซึ่งย่อความไว้หน้า ๔๐๗ - ๔๔๔ เป็นการเริ่มพระสูตรตันตปิฎก ท่านผู้อ่านจะได้เห็นพระปริชาสามารถของสมเด็จพระบรมศาสดาที่ทรงโต้ตอบ และต้อนด้วยวาจา ให้เจ้าลัทธินี้บ้าง พราหมณ์บ้าง เด็กหนุ่มผู้ทะนงตนว่ามีความรู้ลึกซึ้งบ้าง ต้องยอมจำนนด้วยเหตุผล และเป็นการแสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปในตัวว่า ถือที่รู้ที่เห็น หรือที่ปฏิบัติได้ผล เป็นเรื่องสำคัญ และแน่ใจจริง ๆ ไม่ใช่สอนอย่างเดา ๆ หรือคิดอะไรได้ก็สอนไป

๒.๕ การอธิบาย หรือขยายความได้ทำไว้ในวงเล็บบ้าง ในเชิงอรรถเบื้องล่างบ้าง เพื่อช่วยความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น ถ้าอธิบายผิด หรือหมายเหตุผิด ก็ไม่ใช่ความผิดของพระไตรปิฎก แต่เป็นความผิดของผู้เขียนเอง

๒.๖ ในที่ใดบอกไว้ว่า ฝรั่งเศสเห็นอย่างนั้นอย่างนี้ ฟังทราบ่า หมายถึงมติของฝรั่งเศส เจ้าหน้าทีสมาคมนบาลีปรเทศอังกฤษ ผู้แปลวินัยปิฎกทั้งชุดจบ คือ มิส ไอ บี ฮอรเนอร์ ผู้แปลพระสูตรตันตปิฎกที่ขนิภาย คือ ศาสตราจารย์ ที ดับลิวิ วิส เดวิดส์ ส่วนมติในหนังสือพจนานุกรมบาลีอังกฤษ ของสมาคมนบาลีปรเทศนั้น เป็นของศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ กับ วิลเลียม สเตเต แต่ที่ฟังสังเกตว่าศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ ร่วมมือทำได้ถึงอักษร “จ” ก็ถึงแก่กรรม วิลเลียม สเตเต ทำต่อคนเดียวจนสำเร็จ

๒.๗ เครื่องใช้สำหรับนั่ง คืออาสน์ และบัลลังก์ มีปัญหาในการแปลมาก ในเล่มนี้มีในหน้า ๒๘๔ (สิกขาบทที่ ๒) หน้า ๓๗๔ (เครื่องนั่งเครื่องนอน) และ หน้า ๓๗๘ (ปราสาทและเครื่องนั่งนอนต่าง ๆ) ซึ่งผู้เขียนแปล โดยอาศัยคำอธิบายในอรรถกถาบ้าง อาศัยข้อวินิจฉัยของฝรั่งเศสบ้าง ถึงกับบางครั้งขัดกัน จึงขอชี้แจงไว้ในที่นี้ คือ

อาสน์ที่ แปลว่าม้ายาว และ บัลลังก์ แปลว่าเก้าอี้นุ่ม เป็นการอาศัยข้อวินิจฉัยของฝรั่งเศส โดยเฉพาะที่แปลว่า ม้ายาว เขาค้นได้ว่า นักดูดาวโบราณนอนหงายดูดาวบนอาสน์ที่

ส่วนที่แปล อาสน์ที่ ว่า ตั้งสี่เหลี่ยม เป็นการแปลตามอรรถกถา (ฟังสังเกตว่า ในที่นั้นใช้ว่า อาสน์ที่กะ) นอกจากนั้น คำว่า บัลลังก์ อรรถกถาอธิบายว่า เป็นเก้าอี้มีเท้าเป็นรูปสัตว์ร้าย (เมื่อตัดเท้าชนิดนั้นออกก็ใช้ได้)

การแปลบัลลังก์ว่า เก้าอินทรม ยัดด้วยขนสัตว์ รื้อขนสัตว์ออกใช้ได้ อาศัยแนวของฝรั่ง แต่เมื่อของฝรั่งไม่มีหลักฐานอื่นดีไปกว่าของอรรถกถา จึงน่าจะถือตามอรรถกถา ซึ่งผู้เขียน ขอบอกแก้ไว้ในที่นี้

๒.๘ ในหน้า ๔๒๔ (เชิงอรรถ) มีอยู่ตอนหนึ่งที่ฝรั่งแปลว่า โบกมือ แต่ผู้เขียนแปลว่า เบี่ยงร่ม และบันทึกไว้ในเชิงอรรถนั้น ได้สอบถามพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรโรมันของฝรั่ง แล้ว ของเขาเป็น หตถ์ อปนาเมยฺย เขาจึงแปลว่า โบกมือ แต่พระไตรปิฎกฉบับอักษรไทยเป็น ฉตถ์ อปนาเมยฺย อันหมายถึง เบี่ยงร่ม หรือ ลดร่มลง จึงเป็นเรื่องต้นฉบับไม่ตรงกัน แต่ที่ฝรั่ง ทำไว้ผิดแท้ ๆ ก็มี เช่น ในกฎทนต์สูตร หน้า ๔๒๕ ต้นฉบับอักษรโรมันกล่าวถึงสัตว์หลายชนิด ชนิดละ ๗๐๐ ตัว ตรงกันกับฉบับไทย แต่ฝรั่งแปลเป็นชนิดละ ๑๐๐ ตัวหมด เรื่องนี้ก็ทำได้ทำ เชิงอรรถไว้แล้ว

๘ มกราคม ๒๕๐๒

ฉบับที่ ๓

๓.๑ สารบัญย่อมาช่วยให้เห็นตำแหน่งและลำดับแห่งพระสูตรที่ท่านอ่าน ว่าอยู่ใน ส่วนไหนของพระไตรปิฎกเล่มไหน ทั้งยังได้กล่าวถึงเรื่องที่น่าสนใจในสารบัญด้วย เพื่อประโยชน์ ในการเลือกอ่านตามชอบใจ เรื่องใดมีข้อความพ้องกันกับเรื่องอื่น ได้อ้างอิงไว้ในเรื่องหลัง เพื่อทบทวนความจำ และเพื่อไม่ต้องกล่าวซ้ำมากเกินไป

๓.๒ ในคำชี้แจงตอนที่แล้ว ได้กล่าวถึงฝรั่งแปลพระไตรปิฎกผิดไว้หลายแห่ง ความจริง ความผิดพลาดเป็นเรื่องธรรมดา เพราะในชุดหนังสือที่ผู้เขียนทำนี้เอง ก็อาจมีผิดพลาด ไม่น้อย **ข้อสำคัญในการทำตำราแบบนี้ ควรช่วยกันค้นที่ผิดหรือแก้ที่ผิดที่ได้ค้นพบนั้นเสีย ไม่ควรถือทิฐิมานะ** ผู้เขียนเคยได้รับจดหมายจากสมาคมบาลีปกรณ์ประเทศอังกฤษรับว่า บางชุด เช่น มัชฌิมนิคาย (ซึ่งย่อไว้ในหน้า ๕๒๓ - ๖๙๙) เขาทำไว้ผิดพลาดมากถึงขนาดต้องทำ ใหม่หมด เมื่อมีโอกาสพบกับเจ้าหน้าที่ของเขาเมื่อไปเยี่ยมสมาคมนั้น เขาได้นำฉบับแปลใหม่ที่ กำลังเรียงพิมพ์มาให้ดูด้วย อันแสดงว่า การช่วยกันสอบสวนให้มีผิดน้อยที่สุดนั้นเป็นของดี

๓.๓ ในการใช้ถ้อยคำถอดจากพระไตรปิฎก บางครั้งและบางคำ เพื่อประหยัด หน้ากระดาษก็ทับศัพท์ลงไป เช่น สติ สมภาสิ บัญญา ไม่อธิบายความหมาย หรือถ้าได้อธิบายไว้ แล้วในตอนต้น ๆ ก็ไม่อธิบายซ้ำอีก ท่านผู้จับอ่านเป็นตอน ๆ อาจเกิดความสงสัยในศัพท์ ในความหมายก็ได้ ซึ่งขอเรียนชี้แจงว่าโดยปกติ ได้พยายามที่จะไม่ละเลยในการวางเล็บ

ความหมายของศัพท์แต่ละศัพท์ไว้ แต่ก็มิได้ทำเข้าไปหมดทุกแห่ง บางครั้งก็แนะนำให้อ่านหนังสืออื่นประกอบ ซึ่งหวังว่าท่านผู้อ่านคงให้อภัยในความจำเป็นที่ต้องย่อพระไตรปิฎกถึง ๔๕ เล่ม ให้เหลือเพียง ๕ เล่ม ในเบื้องต้นแล้วพิมพ์รวมเป็นเล่มเดียวจบในภายหลัง

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงขอเสนอให้ท่านผู้รักการศึกษาค้นคว้า โปรดซื้อหนังสือจำเป็นในการช่วยฟื้นฟูความรู้ทางพระพุทธศาสนาสัก ๒ เล่ม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจศัพท์ต่าง ๆ อย่างดียิ่ง คือ (๑) **นวกวาท** เป็นหนังสือคู่มือการศึกษาวินัยและธรรมะขั้นต้น (๒) **ธรรมวิภาค ปริจเฉท ที่ ๒** อธิบายธรรมะเป็นหมวด ๆ ตั้งแต่หมวด ๒ ถึงหมวด ๑๕ เป็นคู่มือการศึกษานักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท หนังสือทั้งสองเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีจำหน่ายที่มหาวิทยาลัย หน่วัดบวรนิเวศวิหาร

๓.๔ อนึ่ง ขอเสนอตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ ให้ท่านผู้อ่านอย่าติดตำรา อย่าเชื่อเพียงเพราะอ้างตำรา บางอย่างหรือบางตอนอาจมีข้อดีอยู่มาก แต่ผู้อ่านทำแบบผู้ขบมังคุดทั้งเปลือก ก็ไม่ควรโทษมังคุดว่าผาด เพราะฉะนั้น **เพื่อประโยชน์ในการนับถือพระพุทธศาสนา ขอเสนอให้อ่านข้อความในหน้า ๕๘๘ (วิมมังกสูตร) และ ๖๒๑ (กัญญาสิริสูตร) อันจะช่วยให้เข้าใจพระพุทธศาสนาดียิ่งขึ้น**

๓.๕ การใช้คำว่า “ทูล” และ “กราบทูล” พระผู้มีพระภาคได้เลือกใช้ให้เหมาะสมแก่ลักษณะของบุคคลผู้กล่าว คือถ้าเป็นคนภายนอกพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เมื่อมาติดต่อกับพระพุทธเจ้า มักจะเพียงกล่าววาจาปราศรัย แต่ไม่แสดงความเคารพ ต่อเมื่อฟังธรรมเลื่อมใสแล้วจึงแสดงความเคารพ เพราะฉะนั้น จึงถือเป็นหลักทั่วไปว่า ถ้าผู้พูดเป็นนักรบหรือคฤหัสถ์ นอกพระพุทธศาสนาก็ใช้ว่า ทูล ถ้าผู้พูดเป็นผู้เลื่อมใสแสดงความเคารพอยู่แล้ว ใช้ว่า กราบทูล ถ้ามีที่ใช้เปลือยไปบ้างบางแห่ง ก็พึงทราบตามที่ชี้แจงนี้ และเป็นอันบอกแก้ไว้ในที่นี้ด้วย

๓.๖ คำว่า “อุเบกขา” ที่แปลว่า “ความวางเฉย” หรือ “ความรู้สึกละเลย ๆ” คือไม่ทุกข์ไม่สุขนั้น มีบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า พระพุทธภาษิตไม่มีที่ใช้คำนี้ ที่หมายถึงเวทนาเลย แต่ใช้คำว่า อทุกขมสุข ทุกแห่ง ขอเรียนชี้แจงว่า มีพระพุทธภาษิตใช้คำว่า อุเบกขา ที่เป็นเวทนาหลายแห่ง เช่น ในลักกปัญหสูตรหน้า ๔๗๑ และ ธาตุวิภังคสูตร หน้า ๖๘๗ - ๖๘๘

๓.๗ คำว่า “บัญญัติสัญญาสังขา” หรือ “บัญญัติสัญญาสังขานิทาน” ในหน้า ๔๗๐ (ลักกปัญหสูตร) และหน้า ๕๔๔ (มรุตปิณฑกสูตร) ถ้าจะถอดความให้สั้นที่สุด ก็ใช้คำว่า “กิเลส” แต่ถ้าจะแปลให้เห็นมูลรากของศัพท์ ก็แปลตามที่ได้แปลไว้แล้วในที่นั้น ๆ

๓.๘ คำว่า “มีส่วนเปรียบ” ในหน้า ๔๖๖ หมายเลข ๓ และหน้า ๔๖๗ หมายเลข ๓ แปลมาจากคำว่า “สัพปฏิภาค” หมายความว่า จะเป็นธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม ถ้ายัง “มีส่วนเปรียบ” ก็ยังถือว่ายังไม่ใช่ขั้นสูง เพราะคำว่า ดำ ขาว ดี ชั่ว สูง ต่ำ ในทางปรัชญาถือว่า มีส่วนเปรียบหรือ relative พระอรทธกถาจารย์จึงอธิบายว่า พระนิพพานอย่างเดียว ที่ไม่มี ส่วนเปรียบ คือพ้นจากการที่จะนำไปเข้าคู่กับอะไร

๓.๙ **ป่าสงวนที่มีคนเผา มีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล** โปรดดูในหน้า ๕๕๗ (จูฬโคตมกถาสถาปัตยกรรม) และหน้า ๖๘๑ (อุปกกิลเลศสูตร)

๓.๑๐ เมื่อกล่าวถึงผู้ทำความชั่วตายไป ก็มีผู้พูดถึงว่า เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก และถ้าพูดถึงคนดีตายไป ก็ใช้คำว่า เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ได้ทับศัพท์ไว้ทุกแห่ง เป็นอัน ขอบโอกาสรวมอธิบายไว้แห่งเดียวในที่นี้คือ **อบาย** หมายถึงความเป็นอยู่ที่ปราศจากความเจริญ แบ่งออกเป็น ๔ คือ นรก กำเนิดดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต และอสุรกาย (ผีที่เกี่ยวข้องหลอกคน) **ทุกคติ** แปลว่า คติคือที่ไปที่ชั่ว **วินิบาต** หมายถึงพวกที่ตกต่ำได้แก่เปรตชั้นสูง คือได้รับความสุขสลับ กับความทุกข์ ที่เรียกว่า เวมานิกเปรต (เปรตที่อยู่วิมาน) มีระยะเวลาที่ได้มีความสุขกับความ ทุกข์ คือไปถูกกรรมสลับกันไป **นรก** มีกล่าวถึงรวมไว้ในอบายแล้ว เหตุไฉนจึงแยกมากล่าวอีก ต่างหาก อาจจะเป็นเพื่อให้เด่นชัด หรือเป็นสำนวนพูดติดปากแบบคำว่า เสื่อสาด พุดจา กินเหนง- แคลงใจ ในภาษาไทยก็ได้ คำว่า นรกนี้ แปลมาจากคำว่า นิริยะ ซึ่งอาจแปลว่า ไม่มีความเจริญ ได้เช่นเดียวกับคำว่า อบาย, อรรถกถาแก้ว่า ไม่มีความพอใจ ส่วนคำว่า **สุคติ** แปลว่า คติ คือที่ไปที่ดี คำว่า **โลกสวรรค์** แปลจากคำว่า สัคคโลก โลกที่เป็นสวรรค์นั้น เมื่อแปลคำว่า สวรรค์ ซึ่งตรงกับสัคคะในภาษาบาลีแปลว่า มีอารมณ์อันเลิศ ก็จะทำให้เข้าใจชัดเจน

๓.๑๑ อาหารชั้นดี ในสมัยนั้น มักจะกล่าวถึงเนื้อสัตว์และข้าวสุกแห่งข้าวสาลี และมี คำอธิบายให้เห็นความน่ากินอีกคำหนึ่ง คือวิจิตกาฬิก แปลว่า มีผงสีดำนั่นเลือกทิ้งแล้ว คือ ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีที่ไม่มีเมล็ดพืชสีดำนื่น ๆ เช่น ลูกแข่งเจือปน แต่ในการย่อความมิได้ใส่คำนี้ ลงไปด้วย เพราะถือว่าเป็นรายละเอียดทางพยัญชนะ

๓.๑๒ ในเล่มนี้หน้า ๕๐๐ และ ๕๐๑ ซึ่งได้ทำเชิงอรรถ (ฟุตโน้ต) บ้าง อธิบายไว้ในวงเล็บบ้าง แสดงให้เห็นว่า**พระไตรปิฎกฉบับไทยและฉบับอักษรโรมันของยุโรป มีต้นฉบับ ดกหล่นหรือขาดหายไป** ซึ่งเป็นข้อความในอัครคัมภีร์สูตรทั้งสิ้น ขอบันทึกเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

- ก. ในหน้า ๔๙๙ (อกุศลธรรมเกิดขึ้น กษัตริย์เกิดขึ้น) ที่สงสัยว่าฉบับไทยจะตกคำว่า **มิใช่** นั้น เดิมทีเดียวได้สอบเฉพาะฉบับที่ฝรั่งเศส แต่บัดนี้ได้สอบกับพระไตรปิฎกฉบับบาลีของยุโรปแล้ว ปรากฏว่าของไทยตกคำว่า มิใช่ ทุกแห่ง ประมาณ ๕ แห่ง คือในพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรไทยเล่ม ๑๑^๑ หน้า ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ บรรทัด ๑๐ ๑๙ ๗ และ ๑๕ นับลงตามลำดับของไทยเป็น **อนญเณส** ของยุโรปเป็น **อนญเณส** ฉบับยุโรป คือ ทีฆนิกายเล่ม ๓ หน้า ๙๓ บรรทัด ๑๘ นับลง
- ข. ในหน้า ๕๐๐ บรรทัด ๑๑ นับลง ได้วงเล็บอธิบายไว้ว่า ฉบับไทยตกหายเรื่องคูทร ไปทั้งวรรคนั้น ผู้ประสงค์จะทราบโปรดดูพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรไทยเล่ม ๑๑ หน้า ๑๐๔^๒ บรรทัด ๑๐ เทียบกับฉบับยุโรปทีฆนิกายเล่ม ๓ (ฉบับยุโรปไม่เรียงเลขเล่มเหมือนไทย) หน้า ๙๕ บรรทัด ๘ จนถึงบรรทัด ๑๖ นับลง
- ค. ในหน้า ๕๐๑ ซึ่งได้ทำเชิงอรรถไว้ว่า ฉบับที่ฝรั่งเศสไม่มีคำว่า สมณะ ถ้าเป็นเช่นนั้นพระไตรปิฎกฉบับยุโรปก็ตกที่สำคัญหลายวรรคนั้น ได้สอบดูแล้วพระไตรปิฎกฉบับยุโรปถูกต้อง แต่ฝรั่งเศสผู้แปล (ริส เดวิดส์) แปลตกหล่นไปเองถึง ๔ แห่ง ฉบับแปลของฝรั่งเศสที่ผิด (เพราะตก) นั้น คือ Dialogues of the Buddha หน้า ๙๒ และ ๙๓

๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๒

ฉบับที่ ๔

๔.๑ บรรดาหัวข้อธรรมตามลำดับจำนวนตั้งแต่ ๑ ๒ ๓ เป็นต้นไป ซึ่งปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกอังคตตรนิกายในหน้า ๗๑๑ นั้น ถ้าได้ทบทวนทำความเข้าใจให้ดีแล้ว ก็มีประโยชน์มากในการช่วยให้รู้และเข้าใจในพระพุทธานุศาสนาดียิ่งขึ้น การแบ่งแยกออกเป็นข้อ ๆ

^๑ หมายถึง พระไตรปิฎกสยามรัฐ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ แต่ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้มีการพิมพ์คำที่ตกเพิ่มเข้าไปแล้ว - ม.พ.ป.

^๒ หมายถึง พระไตรปิฎกสยามรัฐ ฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๗ - ม.พ.ป.

จำนวนเท่านั้นเท่านั้น ช่วยให้จำง่ายและเป็นหลักในการกำหนดจดจำได้ดี ในสังยุตตนิกาย หน้า ๗๐๑ ถึงขุททกนิกาย หน้า ๙๓๕ นี้ มีเรื่องน่าสนใจเกี่ยวกับคำสอนเป็นจำนวนหรือเป็นตัวเลขมากเป็นพิเศษ

๔.๒ ผู้จัดทำขอเสนอให้อ่านในหน้า ๗๘๗ ข้อที่ “(๔) ผู้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก คือผู้ไม่คิดเบียดเบียนตน ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น คิดแต่ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์แก่โลกทั้งปวง” ข้อความที่อ้างมานี้ แสดงหลักการทางพระพุทธศาสนาโดยแจ้งชัดว่า ไม่มองข้ามประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ของโลกโดยส่วนรวมไป ลักประโยชน์เดียว จึงนับว่าเป็นคำสอนที่ครอบคลุมหรือมุ่งอำนวยการประโยชน์แก่บุคคลหรือสัตว์โลกทุกผู้โดยแท้

๒๗ กันยายน ๒๕๑๕

ฉบับที่ ๕

๕.๑ ตั้งแต่หน้า ๙๖๙ ไป เป็นการย่อความแห่งพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งผู้ศึกษาพระอภิธรรม จะได้ประโยชน์ในการเปรียบเทียบว่า หนังสืออภิธรรมมัตถสังคหะ ซึ่งแต่งขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๑,๔๐๐ ถึง ๑,๘๐๐ ปีนั้น มีความแตกต่างจากบาลีพระอภิธรรมปิฎกอย่างไรบ้าง เช่น การใช้ศัพท์ไม่ตรงกัน ในหน้า ๙๙๕ (หมายเหตุ) ปัญหาเรื่องจำนวนของจิตและเจตสิกในหนังสืออภิธรรมมัตถสังคหะ มีส่วนแตกต่างจากบาลีพระอภิธรรมปิฎกบ้างหรือไม่ หน้า ๙๘๓ - ๙๙๖ ผู้จัดทำได้นำมาเทียบเคียงให้ทราบไว้ด้วยแล้ว

คำอธิบายพระอภิธรรมปิฎก ของภิกษุชาวเยอรมัน โดยเฉพาะคัมภีร์ภักตวัตตูกครบถ้วนตามบาลีพระอภิธรรมปิฎกหรือไม่ หน้า ๑๐๙๖ (เชิงอรรถ)

๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

๕.๒ แม้ว่าหนังสือชุดนี้ จะย่อข้อความจากหนังสือถึง ๔๕ เล่มลงเหลือเพียง ๑ เล่ม แต่ก็ได้เก็บสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนผู้ประสงค์จะศึกษาพระพุทธศาสนา มากล่าวไว้อย่างเพียงพอ อันจะเป็นทางให้บางท่านผู้ต้องการค้นคว้าโดยละเอียด เลือกรหัสข้อสำหรับค้นคว้าได้ในโอกาสต่อไป

มีปัญหายุ่งยาก ในเรื่องความเข้าใจยากของข้อความบางตอน แต่ก็ได้เคยกล่าวไว้แล้ว ในหน้า ๑๑๔๘ หมายเลข ๒.๒ ว่า อย่าว่าแต่คัมภีร์ทางศาสนาซึ่งมีความสุขลุ่มลึกเลย แม้วิชา

ทางโลกธรรมดา ถ้าใครไม่ได้สนใจมาก่อน ก็สับสนยุ่งยากเหมือนกัน แต่อาศัยที่มีความสนใจ ก็สามารถหาประโยชน์ได้จากวิชานั้น ๆ พระไตรปิฎกก็มีใช้ว่าจะมีข้อความเข้าใจยากไปหมดทุกเล่ม บางเล่มข้อความก็ชัดเจนน่าอ่านน่าสนใจ บางเล่มก็อาจจะมีเข้าใจยากไปบ้าง เพราะเป็นหลักวิชาชั้นสูง แต่เมื่อรวมความแล้ว ก็พอจะทำความเข้าใจกันได้ ผู้เขียนได้พยายามที่จะวงเล็บความหมายประจำศัพท์ที่ยากไว้เสมอ นอกจากนั้นถ้าประสงค์จะค้นคำแปลหรือความหมายของศัพท์ใด ก็พอจะอาศัยสารบาญค้นคำในท้ายเล่มนี้ บอกที่มาว่า คำไหนมีอธิบายไว้แล้วในหน้าไหน

๔ เมษายน ๒๕๐๓

ฉบับที่ ๖

บันทึกในหัวข้อนี้ ว่าด้วยข้อความที่ควรทราบในวินัยปิฎกกรม ๑ เรื่อง พระสูตร ๒ เรื่อง เป็นบันทึกในการพิมพ์รวมเล่ม พ.ศ. ๒๕๒๒ คือ

๖.๑ **เรื่องการสร้างกุฏิหรือวิหาร** ในหน้า ๒๒๙ และ ๒๓๐ ได้ย่อความแห่งพระวินัยปิฎกตอนที่ว่าด้วยอบัติสังฆาทิเสส ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามสร้างกุฏิด้วยการขอ และลิกขาบทที่ ๗ ห้ามสร้างวิหารใหญ่โดยสงฆ์ได้กำหนดที่ ความจริงทั้งสองเรื่องนี้ได้ทำเชิงอรรถอธิบายไว้บ้างแล้วในหน้าที่อ้างอิง แต่ยังคงใจที่จะกล่าวถึงรายละเอียดบางเรื่อง จึงขอบันทึกไว้ในที่นี้เพิ่มเติม คือ

ลิกขาบทที่ ๖ ห้ามสร้างกุฏิที่ไม่มีเจ้าของ คือไม่มีผู้เป็นเจ้าของภาพสร้าง เป็นที่อยู่เฉพาะคนด้วยการขอสิ่งต่าง ๆ ในการก่อสร้างจากคนอื่น ยาวเกิน ๑๒ คืบ กว้างเกิน ๗ คืบ ก่อนสร้างต้องให้สงฆ์แสดงที่ให้ก่อน ถ้าสร้างใหญ่เกินประมาณหรือไม่ให้สงฆ์แสดงที่ให้ ต้องอบัติ

ส่วนลิกขาบทที่ ๗ ห้ามสร้างวิหารใหญ่ แม้จะมีเจ้าภาพก่อสร้างให้ แต่สงฆ์ก็ต้องกำหนดที่ให้

ทั้งสองลิกขาบทนี้ทำให้นึกถึงสำนักผังเมืองของประเทศไทยว่าเพิ่งจะตั้งขึ้นเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง แต่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์ทำหน้าที่สำนักผังเมืองมาก่อน ๒๕๐๐ ปีแล้ว เพื่อมิให้ภิกษุที่ขุดสร้างที่อยู่ขนาดเล็ก หรือใหญ่ตามชอบใจ จนไม่มีระเบียบ ข้อความในสองลิกขาบทนี้อยู่ในวินัยปิฎก วิ.มหาวี. ๑/๔๙๔ - ๕๓๗/๒๗๐ - ๒๙๙

สงฆ์ซึ่งกำหนดสถานที่ให้ก่อสร้างได้นั้น ไม่ใช่ทำได้ตามชอบใจ ต้องกำหนดเขต ซึ่งไม่มีใครยึดครอง และมีชนหรือบริเวณเพื่อไม่ให้แออัด และคำว่า ไม่มีใครยึดครองนั้น รวมทั้งไม่ให้อาศัยในที่อยู่อาศัยของสัตว์ เช่น มดปลวกด้วย รวมความว่าจะต้องไม่ก่อความเดือดร้อนแก่

แก้สัตว์ดิรัจฉาน นอกจากนั้นยังต้องสวดประกาศเป็นทางการของสงฆ์ด้วย ไม่ใช่สักแต่ว่า
เที่ยวชี้เอาตามชอบใจ อีกประการหนึ่งห้ามซื้อซึ่งอยู่ใกล้โรงสุรา ทางเดิน เรือนจำ หอประชุม
เป็นต้น อนึ่ง ขอเสนอให้อ่านข้อความเรื่องการควบคุมการก่อสร้างในเล่มนี้หน้า ๓๗๙ ด้วย

๖.๒ **เรื่องการปกครองประเทศให้ได้ผลดี ต้องจับปัญหาทางเศรษฐกิจด้วย** ข้อความ
ในกฎมณเฑียรบาลในเล่มนี้หน้า ๔๒๕ วรรครองสุดท้าย สอนเรื่องการปกครองประเทศให้ได้ผลดี
สามารถลดจำนวนโจรผู้ร้ายลง เป็นคำสอนที่นักรัฐศาสตร์สมัยปัจจุบันน่าจะสนใจก็คือ ทรงสอนให้
จับปัญหาเศรษฐกิจขึ้นมาเป็นเรื่องสำคัญ คือ (๑) แจกพืชแก่กสิกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบ
อาชีพ (๒) ให้ทุนแก่พ่อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้า (๓) ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ (ให้เพียงพอ)

การแจกพืชแก่ชาวนาหรือกสิกรนั้น ย่อมรวมถึงการช่วยสงเคราะห์เกษตรกรด้วยวิธี
อื่น ๆ ด้วย

การให้ทุนแก่พ่อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้า หมายถึงการส่งเสริมการลงทุน ที่ประเทศไทย
เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง ในสมัยก่อนพ่อค้ากับนักอุตสาหกรรมเป็นประเภทเดียวกัน ถ้าจะ
ให้การค้าเจริญ การอุตสาหกรรมรุ่งเรือง ก็ต้องให้ยืมทุนหรือสงเคราะห์ในเรื่องทุนจึงจะขยาย
งานได้

ส่วนการให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการนั้น ในสมัยก่อน มิได้ให้เงินเดือนหรือค่าจ้าง
เพียงอย่างเดียว แต่แจกอาหาร เช่น ข้าวเปลือกหรือข้าวสารด้วย

ในสมัยนั้น บุคคล ๓ ประเภทนี้ นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคม ถ้าจัด
การเศรษฐกิจให้ดีดีในบุคคล ๓ ประเภทนี้ ก็จะได้ผลทางการปกครองประเทศ ลดจำนวน
โจรผู้ร้ายไปได้ในตัว

๖.๓ **เรื่องพระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ ท่าน (พระอสีติมหาสาวก)** เรื่องนี้ รู้สึกว่าจะมีความ
เข้าใจผิด หรือเข้าใจไขว่เขวกันมานานเป็นร้อย ๆ หรือพันปี คือถ้าอ่านข้อความในอรรถกถา คือ
คำอธิบายพระไตรปิฎกภาษาบาลีแล้ว จะรู้สึก ว่า คำว่า พระอสีติมหาสาวกนั้น หมายถึงพระภิกษุ
ที่เป็นพระอรหันตสาวกชั้นผู้ใหญ่รวม ๘๐ รูป ถึงกับพยายามประมวลจำนวนให้ครบ ๘๐ กันให้
ได้ และผลก็ปรากฏว่า จัดได้ไม่ตรงกัน แต่ถ้าอ่านพระสูตรต้นตปิฎกเล่ม ๒๐ ตอนเอตทัคคปาลิ
คือบาลีว่าด้วยพระสาวกผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้เลิศในทางต่างกัน ซึ่งถอดความไว้ในหน้า ๗๑๖ - ๗๒๐
(เอตทัคคปาลิ) ของเล่มนี้ และลองนับจำนวนดู จะพบว่า จำนวนพระสาวกผู้ได้รับแต่งตั้งเป็น
ผู้เลิศในทางต่าง ๆ นั้นมีครบ ๘๐ ตำแหน่ง คือฝ่ายภิกษุ ๔๗ ฝ่ายภิกษุณี ๑๓ ฝ่ายอุบาสก ๑๐
ฝ่ายอุบาสิกา ๑๐ รวมกันครบ ๘๐ ตำแหน่งพอดี ใน ๘๐ ตำแหน่งนั้น บางท่าน เช่น พระอานนท์
ได้แต่งตั้งเป็นผู้เลิศถึง ๕ ตำแหน่ง พระจุลลปันถกะ ๒ ตำแหน่ง พระสุภูติ ๒ ตำแหน่ง ส่วน

ในฝ่ายอุบาสก พ่อค้าชื่อตปุสสะและภัลลิกะ รวม ๒ ท่าน ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้เลิศในทางถึงสรณะ (พระพุทธ พระธรรม) รายแรก ฉะนั้น จึงโปรดทราบฯ พระอสีติมหาสาวก หรือพระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ ท่านนั้น มิใช่เป็นพระภิกษุแต่ฝ่ายเดียว เป็นภิกษุณีก็มี อุบาสกก็มี อุบาสิกาก็มี และมีได้เป็นพระอรหันต์ล้วน ๆ ต่ำกว่าพระอรหันต์ก็มี คือในฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบันก็มี และในตำแหน่งทั้งแปดสิบนั้น มีตัวบุคคลผู้ได้รับแต่งตั้งจริงเพียง ๗๕ ท่าน คือบุคคลเดียว ๕ ตำแหน่ง ๑ ท่าน ๒ ตำแหน่ง ๒ ท่าน และตำแหน่งเดียว ๒ ท่าน ๑ ตำแหน่ง ฉะนั้น ในฝ่ายภิกษุจึงมีบุคคลเพียง ๔๑ ท่าน ในฝ่ายอุบาสกมีบุคคล ๑๑ ท่าน^๑

ปัญหาที่ต่อไปอีกว่า ตปุสสะ และภัลลิกะ สองพ่อค้าที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้เลิศในทางถึงสรณะรายแรก ไม่มีหลักฐานหรือประวัติที่ไหนเลยว่าเป็นพระอริยบุคคล ผู้เขียนได้ติดตามเรื่องนี้ และได้พบพระพุทธภาษิตในพระสุตตันตปิฎก อัง.จก.ก. ๒๒/๓๔๕ - ๓๔๖/๔๒๖ ซึ่งได้ย่อความไว้ในเล่มนี้ หน้า ๘๓๔ กล่าวถึงตปุสสะและภัลลิกะ รวมทั้งคฤหบดีอื่น ๆ ว่าประกอบด้วยคุณธรรมของพระอริยบุคคล ๖ อย่าง คือมีความเลื่อมใสอันไม่ไหวหวั่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศีล มีญาณ มีวิมุตติ อันเป็นอริยะ (พระอรชกถาจารย์อธิบายว่าเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระเสขะ ซึ่งต่ำกว่าพระอรหันต์)

เรื่องนี้เป็นการศึกษาปฏิบัติ ความเชื่อ ความเข้าใจผิด ในวงการศึกษาของประเทศไทย เกี่ยวกับพระอสีติมหาสาวกว่ามีครบบริบูรณ์ ๔ มิใช่เพียงภิกษุบริบูรณ์อย่างเดียว ตามที่เคยเข้าใจกันมา ทั้งนี้จากหลักฐานในพระสุตตันตปิฎกเอง

สุชีพ ปุญญานุภาพ

๒๕ ตุลาคม ๒๕๒๒

^๑ สรุปจำนวนพระอสีติมหาสาวก และจำนวนตำแหน่ง

พระภิกษุ	๔๑	ท่าน	นับได้	๔๗	ตำแหน่ง
พระภิกษุณี	๑๓	ท่าน	นับได้	๑๓	ตำแหน่ง
อุบาสก	๑๑	ท่าน	นับได้	๑๐	ตำแหน่ง
อุบาสิกา	๑๐	ท่าน	นับได้	๑๐	ตำแหน่ง
รวม	๗๕	ท่าน	นับได้	๘๐	ตำแหน่ง

หมายเหตุ พระอานนท์ ๕ ตำแหน่ง พระจุลลป็นถกะ ๒ ตำแหน่ง พระสุภูติ ๒ ตำแหน่ง ตปุสสะ และ ภัลลิกะ อุบาสกที่เป็นพ่อค้า ๒ ท่านรวมกัน ๑ ตำแหน่ง - ม.พ.ป.